

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
ИНСТИТУТ ЗА ИСТОРИЧЕСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационния труд на доц. д-р Милкана Иванова Бошнакова „Яворов и Македония 1895 – 1914“, представен за присъждане на научната степен „доктор на науките“ в научната област „Хуманитарни науки“, професионално направление 2.2. „История и археология“, научна специалност „История на България“

Рецензент: акад. д.и.н. Георги Георгиев Марков

Литературното творчество на Пейо Яворов е отдавна утвърдено в българската класика, а неговите стихотворения и драми постоянно се издават и играят. Това е довело до изследователско „обсебване“ на делото на даровития поет от литераторите, а то е твърде разнообразно. По-малко се пише и говори за Яворов като публицист и революционер, за разлика от неговия кумир Христо Ботев. Може би и поради това, че той няма щастието да загине на някой връх в Македония през Балканската война, а става жертва на една семейна трагедия.

Доц. Бошнакова е успяла да създаде първия цялостен труд не само за отразяването на освободителните борби на македонските българи в творчеството на Яворов, но и за заслугите на поета към тяхната свещена кауза. Тя познава до такава степен разпръснатите извори по темата, че оборва неверни сведения и преиначавания, които влизат в трайна употреба и се цитират едно от друго. Тук проличава богатия опит на

авторката при качествената работа с архивните източници, включително чрез внимателно сравняване на почерци, стилове и начини на отпечатване. Професионално е направен и историографският преглед с оглед ясното очертаване на постигнатото досега и поставянето на цели за собствени приноси.

Читателят е умело въведен в съдържанието на труда чрез кратък исторически оценъчен обзор на българското национално-освободително движение в Македония и Одринска Тракия след Берлинския конгрес до края на Балканските войни (с. 34-52). Тя разкрива обществената среда, при която Яворов се проявява като идеолог, публицист и революционер, за да обясни някои недоразумения в историографията, които го поставят между „вътрешните“ и „върховистите“ в освободителното дело. Разцепленията и противопоставянията са и тежка лична драма за Яворов, а както се изтъква в труда различията не са толкова идейни, колкото междуличностни и преди всичко при избора на средствата.

Делото на Яворов като революционер е задълбочено изследвано в Част първа на дисертационния труд - отблизо и в развитие. Доц. Бошнакова проследява как Македония се превръща в лична съдба на поета с първото публикувано стихотворение „Напред“, посветено на Четническата акция при Мелник през 1895 г. Още като ученик и телеграфист Яворов се впечатлява не само от страданията на българите под османска власт, но и на всички онеправдани човеци, включително на нещастните арменски бежанци, жертви на общия угнетител(68-69).

С основание доц. Бошнакова изтъква значението на срещите между Яворов и Гоце Делчев през пролетта на 1901 г. в София, когато „Апостолът на революцията“ му възлага да списва печатния орган на Вътрешната организация в „Ден“. Първото четничество в Македония и агитационните обиколки на поета из Княжеството са осветлени като „важен етап от революционното израстване“(с. 83- 94). Това своеобразно съчетание на словото с оръжието се превръща в трудна, но благородна мисия.

Доц. Бошнакова обяснява ролята на Яворов в съперничеството между двата Върховни комитета през 1902 г. и отрицателното му отношение изразено чрез в. „Право“ към Горноджумайското въстание. Принос е и

уточняването на мястото на поета като член на Серския окръжен комитет при подготовката на Илинденско-Преображенското въстание и като издател на в. „Свобода или смърт“ (с. 106-108). Участието на Яворов в боя при с. Голешово го показва в съвсем друга светлина (с. 120-123).

Сполучливо е и сравнението на отношенията на Яворов с Гоце Делчев и Яне Сандански, което дава възможност и за психогRAFия на тези различни исторически личности.

Потушаването на въстанието и дадените скъпи жертви въздействат силно върху Яворов, който е и първият негов летописец, но според аргументираното становище на дисертантката той не се отказва от участие в освободителното движение. Това не постига и братоубийственото разцепление във Вътрешната организация, напротив на Кюстендилския конгрес Яворов е избран в ръководството като задграничен представител и редактира в. „Илинден“ (с. 146-148). Той се изявява в легалната политическа борба на Съюза на българските конституционни клубове след Младотурската революция, както и след забраната им - във възобновяването на въоръжената борба на Вътрешната организация като запасен член на ЦК (с. 152 – 156).

Участието на войводата Яворов в Първата балканска война е отразено с привеждане на нови сведения за освобождаването на Банско, Разлог, Неврокоп и особено на Кавала, който е предаден без бой благодарение на преговорите водени от поета и други войводи. Малко известен е и факта, че Яворов е първият кмет на Неврокоп (дн.гр. Гоце Делчев). При избухването на Втората балканска война той отново се нарежда в редовете на Македоно-одринското опълчение. Разкрита е и дейността на Яворов като единствен останал от ръководството на Организацията в София, което го прави ценен координатор при извънредни обстоятелства (с.197-204). Доц. Бошнакова изследва близкото сътрудничество между Яворов и Тодор Александров, сравнявайки го с Гоце Делчев.

Съсипателното влияние на националното крушение през лятото на 1913 г. върху живота на Яворов е отбелязано с професионална вещина (с. 207-210). Около трагичния край на „революционера-поет“ отдавна е натрупано нездраво любопитство, което е преодоляно и оборено от авторката с първостепенно важни доказателства. Трогателни са грижите на

Вътрешната организация начело с нейния водач Т. Александров за оклеветения полусляп поет, който за жалост не загива в Македония (с. 217-219).

Част втора е посветена на мястото на Македония в поезията и прозата на Яворов от гледната точка на историка. Макар и немного на брой стихотворенията са знакови в творчеството на поета и както отбелязва доц. Бошнакова се отличават със „завладяваща лична изповедност“ (с. 231-232). Тя уточнява времето на написването на „Хайдушки песни“ и оценява тяхното значение за българите от двете страни на границата. Яворов преминава от поезията към освободителното дело в Македония.

Яворов създава извори на българската история чрез биографията на Гоце Делчев и спомените си „Хайдушки копнения“. Доц. Бошнакова оценява биографията като „стойностен труд“, който е написан „на стабилна автентична изворова база“, допълнително обогатена и от личните спомени. Тя вярно забелязва и неизбежните пристрастия на автора като участник в събитията по отношение на Върховния комитет (248-249).

Спомените на Яворов „Хайдушки копнения“ са последователно писани в продължение на четири години, което според авторката му позволява да прояви „оценъчен поглед“ за изтеклите събития въз основа на водените стенографски бележки. Доц. Бошнакова сравнява внимателно черновите на ръкописите с издадените текстове и възстановява ценни за историята сведения. Тя се позовава и на други спомени, за да потвърди обективността на автора (с. 265-266). Макар и човек на художественото слово Яворов е проверен свидетел на освободителните борби, като никъде не изтъква себе си.

Особено ценни са приносите в Част трета на дисертацията, където е разработена темата за Македония в публицистиката на Яворов. Доц. Бошнакова с основание не приема да бъдат приписани на поета поредица от неподписани статии (18) в името на неговите заслуги към освободителното дело, защото това ощетява други също достойни публицисти. Неучастието на историци в досегашните издания на „Събрани съчинения“ е попречило да се навлезе чрез анализ в съдържанието на

статии с оглед на отразените събития, както и да се изследва стила на изразяване (с. 278-279)

Щателният анализ на статиите води до откриване на авторски и части от съавторски трудове или подписани само с първите две букви от фамилното име на поета (15). Доц. Бошнакова познава светогледа и душевната нагласа на Яворов, което ѝ помага при разрешаването на трудни загадки. Тя има убедеността да посочва и неговите погрешни крайни увлечения при борбата срещу Върховния комитет „Михайловски – Цончев“ и отричането на вече вдигнатото Горноджумайско въстание (с. 314-315). За да се стигне до подобно високо професионално отношение е необходимо познаването на различните програми и стратегии, както и възможностите за тяхното приложение.

Обяснимо е вниманието отделено на в. „Свобода или смърт“, който Яворов списва в самата поробена Македония в подготовка на Илинденско-Преображенското въстание. Според доц. Бошнакова агитационната цел е надхвърлена с разпространението не само в Серски, но и в другите революционни окръзи. Това е рядък случай, когато един единствен човек прави вестник и то в нелегални условия. Вестникът намира топъл прием сред населението, в което се предизвиква „чувство за отговорност“ и „чувство за държавност“ (с. 336).

В качеството си на историк доц. Бошнакова оценява високо в. „Автономия“ с „Притурката“ и „Бюлетина“, по чиито страници Яворов редом с Тома Карайовов е летописец на Илинденско-Преображенското въстание. Публикуваните сведения стават достояние и на световното обществено мнение чрез френското издание, което кара заинтересованите Велики сили да се заемат с поредната реформена акция. Твърде интересен е аналитичния подход на доц. Бошнакова, чрез който разпознава авторството на двамата надарени вестникари (с. 348-351).

„Поезията в проза“ продължава и по страниците на в. „Илинден“, където доц. Бошнакова е положила усилия да разпреди авторството на уводните статии между двама бляскави журналисти като Яворов и Данаил Крапчев, което е извънредно трудна задача. Въпреки това тя се справя, полагайки и тематичния и текстовия анализ, включително чрез зададените

риторично въпроси (с. 372-373). Така са поправени грешките на предишни изследователи и съставители, а дори се откриват и нови статии на поета.

Откривателство е проявено и във в. „Вардар“, където никоя статия на Яворов досега не е удостоена да бъде призната за негова. Доц. Бошнакова посочва и ненаучните съображения, поради което съставителите са предпочели „да замижат“, но тези творби са също толкова талантливо написани колкото и другите (с. 381-382). Вероятно такава късно цензуриране е орязало творчеството и на други съвременници на поета, така че в дисертацията се поставя по-широко въпроса за научната етика.

Големите творци имат своята народополезна кауза, която ги поставя не само в историята на литературата, а и по-широко в националната история. Горепосочените приноси на доц. Бошнакова разкриват за пръв път цялостно и задълбочено значимостта на Македония в творчеството, делото и живота на Яворов. Тя доказва убедително, че освобождението на българите в Македония и Одринска Тракия не е само тяхно дело, а е общонационално.

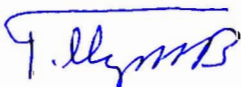
Авторефератът отразява вярно съдържанието на дисертацията.

Като имам предвид оригиналните постижения и безспорните качества на рецензията дисертационен труд, който с право ще се нареди сред най-доброто от писаното за Яворов, ще си позволя да предложа на Научното жури и на Научния съвет при Института за исторически изследвания – БАН да бъде присъдена на доц. д-р Милкана Иванова Бошнакова научната степен „Доктор на историческите науки“.

14 септември 2013 г.

СОФИЯ

РЕЦЕНЗЕНТ:

акад. Георги Марков